

УДК 343.1

ДИСКРЕЦІЙНІ ПОВНОВАЖЕННЯ СУДУ ПРИСЯЖНИХ В УКРАЇНІ

Дзиндра М.М., аспірант
кафедри кримінального процесу та криміналістики
Львівський національний університет імені Івана Франка

У статті досліджено питання розгляду кримінальних проваджень судом присяжних та прийняття ними дискреційних рішень. З'ясовано особливості розсуду присяжних та його відмінності від розсуду професійних суддів. Пропонується виділення роз'яснення головуючого як субсидіарної підстави прийняття присяжними дискреційних рішень. Особлива увага приділяється питанню участі присяжних у прийнятті рішення про недопустимість доказів. Автором запропоновано способи усунення факторів, які можуть мати негативний вплив на формування внутрішнього переконання присяжних.

Ключові слова: допустимість доказів, внутрішнє переконання присяжного, головуючий суду присяжних, підстави судового розсуду.

В статье исследованы вопросы рассмотрения уголовных производств судом присяжных и принятия ими дискреционных решений. Выявлены особенности усмотрения присяжных и его отличия от усмотрения профессиональных судей. Предлагается выделение разъяснения председательствующего как субсидиарного основания принятия присяжными дискреционных решений. Особое внимание уделяется вопросу участия присяжных в принятии решения о недопустимости доказательств. Автором предложены способы устранения факторов, которые могут оказать негативное влияние на формирование внутреннего убеждения присяжных.

Ключевые слова: допустимость доказательств, внутреннее убеждение присяжного, председательствующий суда присяжных, основания судебного усмотрения.

Dzyndra M.M. DISCRETIONARY POWERS OF THE JURY IN UKRAINE

The article deals with the issues of criminal proceedings consideration by the jury in respect to discretionary powers. The features of the jury's discretion and its distinction from the discretion of professional judges are revealed. The clarifications of the presiding judge are offered to be considered a subsidiary ground for the discretionary decisions adoption by the jury. Particular attention is paid to the jurors participation in deciding on the evidence admissibility. The author proposes ways to eliminate factors that may have a negative effect on the formation of the inner conviction of the jury.

Key words: evidence admissibility, inner conviction of the jury, presiding judge of the jury, grounds for judicial discretion.

Постановка проблеми. Судом присяжних в Україні з початку його функціонування за Кримінальним процесуальним кодексом України від 13 квітня 2012 року (далі – КПК України) [1] розглянуто та прийнято вироки у понад 600 кримінальних проваджень (інформація згідно з даними ЄДРСРУ) [2], що є значною емпіричною базою для оцінки ефективності функціонування такого правового інституту та виявлення його недоліків. Кримінальне процесуальне законодавство України обмежує повноваження суду присяжних розглядом кримінальних проваджень щодо злочинів, за скоєння яких передбачене довічне позбавлення волі, якщо про такий розгляд заявив клопотання сам обвинувачений (ч. 3 ст. 31 КПК України) [1]. Немає сумніву, така категорія справ заслуговує на особливу увагу з огляду на серйозність наслідків для обвинуваченого, великий суспільний інтерес, виховний та превентивний ефект акту здійснення правосуддя. Проте сам процес розгляду кримінальних проваджень судом присяжних є значно ускладненим порівняно із розглядом професійним суддею одноособово чи колегією професійних суддів та, як видається, потребує вдосконалення нормативного регулювання, оскільки багато процесуальних моментів залишилися поза увагою законодавця, а з деякими, які все ж знайшли своє відображення у КПК України, складно погодитися.

Особливої уваги заслуговує питання дискреційних повноважень суду присяжних, оскільки дискреція професійних суддів та присяжних не є однаковою як за своїм характером, так і за обсягом. Присяжні у зв'язку з відсутністю юридичної освіти та досвіду в галузі права юридичні та фактичні підстави для прийняття дискреційних рішень сприймають багато у чому по-іншому, ніж професійні судді. І хоча питання повноважень суду присяжних детально досліджувалось останніми роками в Україні, проте належна увага саме їх дискреційному аспекту не приділялась, що зумовлює актуальність цього наукового дослідження.

Ступінь розробленості проблеми. Питання повноважень суду присяжних досліджувалось такими науковцями, як І.Р. Волоско, А.А. Солодков, А.Б. Войнарович, А.В. Петров, А.Р. Туманянц та іншими. Серед зарубіжних дослідників повноваження суду присяжних досліджували У. Бернем, А. Вістріч, К. Гурсі, Дж. Рачлінський та інші. Проте у дослідженні праць науковців, зокрема щодо суду присяжних в англо-саксонській системі права, необхідно брати до уваги ту обставину, що є різні моделі суду присяжних. У них відмінною є не лише структура, але і коло питань, які належать до повноважень присяжних.

Метою цієї статті є виявлення особливостей суду присяжних у кримінальних

провадженнях за законодавством України. Для досягнення цієї мети здійснюється порівняння підстав суду професійних суддів та присяжних, виявляються прорахунки чинного правового регулювання та пропонуються шляхи вдосконалення окремих законодавчих положень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Участь народу у відправленні правосуддя забезпечується через присяжних, завдання яких у будь-якій моделі суду присяжних полягає у суспільній оцінці скоєного діяння. Відмінність повноважень суду присяжних у двох основних моделях полягає у тому, що в класичній (англо-американській) моделі присяжні вирішують лише питання факту скоєння обвинуваченим кримінального правопорушення та необхідності притягнення його до відповідальності. Вони не вирішують питання виду та розміру покарання, водночас у змішаній (європейській) моделі суду присяжних присяжні спільно з професійними суддями вирішують як питання факту, так і питання права. Відповідно, обсяг дискреційних повноважень присяжних є відмінним у кожній моделі суду присяжних.

Так, у КПК України було відображено змішану (переважно європейську) модель суду присяжних, у зв'язку з чим присяжні на власний розсуд приймають рішення, які, зокрема, стосуються застосування заходів забезпечення кримінального провадження, оцінки доказів, доцільності проведення процесуальних дій з власної ініціативи чи за клопотанням сторін кримінального провадження, вирішують питання призначення покарання та інші питання, в яких допускається розсуд.

У процесі участі присяжних у розгляді справи вони отримують три рівні пізнавальні інформації: 1) інформація про обставини справи, отримана безпосередньо під час дослідження доказів; 2) інформація про норми права і правила оцінки доказів від головуючого; 3) інформація про оцінку сторонами обвинувачення і захисту обставин справи і доказів під час їх дослідження та у процесі судових промов. Внутрішніми ж факторами, що впливають на формування групової свідомості присяжних, є сам склад групи, їхній вік, соціальний склад [3, с. 216].

Підставами дискреційних повноважень суду присяжних, як і професійних суддів, є диспозитивні, альтернативні та відносно визначені правові норми, принципи права, юридичні терміни та поняття, які є багатозначними або не мають нормативного закріплення, оцінні поняття, зміст яких визначається не законом або нормативним актом, а правосвідомістю суб'єкта правозастосування. Як видається, ці підстави є нормативними та потребують знання та правильного тлумачення правових норм. Присяжні можуть сприймати такі підстави як безпосередньо, самостійно ознайомившись з правовими нормами та виходячи з власного праворозуміння, так і за допомогою роз'яснення професійних суддів, оскільки можуть просити головуючого роз'яснити норми закону, що підлягають застосуванню під час вирішення питань, юридичні терміни і поняття, зміст оголошених у судовому засіданні

документів, ознаки злочину, у скоєнні якого обвинувачується особа тощо. Таким чином, субсидіарною підставою розсуду присяжних, які стосуються визначення змісту оцінних понять роз'яснення головуючого – професійного судді. Така підстава буде опосередкована правосвідомістю професійного судді та створює ризики підміни суду присяжного власне розсудом такого судді, зокрема у питаннях, які стосуються визначення змісту оцінних понять. Як зазначає А.А. Солодков, професійні судді (насамперед, головуючий) мають знайти певний баланс між своєю участю в процесі доказування, активністю сторін та можливістю негативного впливу на присяжних, щоб відповідати критеріям неупередженого та об'єктивного арбітра [4, с. 147]. На думку визначеного дослідника суду присяжних У. Бернема, будь-яка зайва активна участь головуючого, наприклад, у допитах свідків, здатна вчинити негативний вплив на присяжних: «Суддя може вести допит методом тиску, створюючи тим самим враження, що він сумнівається в правдивості його свідчень. Або <...> взагалі не буде «тиснути» на свідка, щоб підтримати враження про свою неупередженість. Це дозволило б йому створити видимість, що суперечності в показаннях свідка не мають істотного значення. Будь-який з цих двох підходів створює у слухача враження, що у судді вже склалося судження про показання свідка» [5, с. 128].

Оскільки роз'яснення головуючого безпосередньо впливають на розуміння присяжними правових норм та оцінку доказів, таке роз'яснення обов'язково має надаватися із дотриманням процесуальної форми, з якої можна з'ясувати зміст роз'яснення. Закріплення роз'яснення у певній процесуальній формі є важливою гарантією від зловживань професійного судді щодо схиляння присяжних до такого розуміння правових положень, яке може бути бажаним для професійного судді, зокрема й з корупційних мотивів. Також такі роз'яснення можуть підлягати оцінці у разі перегляду вироку суду присяжних судами вищих інстанцій. Видається, що наявна натеper процесуальна форма фіксування роз'яснення головуючого на звуко- та відеозаписі судового засідання є достатньою та оптимальною з точки зору процесуальної економії за умови можливості повного і чіткого встановлення змісту такого роз'яснення. Надання головуючим роз'яснення присяжним без його фіксування технічними засобами або поза межами судового розгляду навряд чи є допустимим.

Ще одним питанням, яке не можна оминути увагою в аспекті дослідження дискреційних повноважень суду присяжних, є оцінювання доказів. Зокрема, в науковій літературі та серед практиків гостро дискутується питання про можливість участі присяжного у вирішенні питання про допустимість доказів, що може впливати на формування внутрішнього переконання присяжних та прийняття ними дискреційних рішень.

Важливу групу питань, що вирішуються судом, становлять також питання, пов'язані із забезпеченням та дослідженням доказів під

час судового розгляду. Складність вирішення цих питань у суді за участю присяжних зумовлена тим, що від участі присяжних у судовій процедурі доказування залежить і ефективність виконання ними своєї функції, але водночас сама ця процедура має форму певного правозастосовного рішення [6, с. 164].

Варто погодитися із твердженням А.А. Солодкова, що доцільно усунути присяжних від вирішення питання щодо визнання фактичних даних недопустимими для використання їх у кримінальному провадженні як доказів [4, с. 148].

Такий підхід закріплений в законодавстві США, де хоча й використана інша модель суду присяжних, проте багатовікова історія функціонування цього інституту виправдала саме такий розподіл обов'язків з оцінки доказів між професійним суддею та присяжними. Федеральні правила про докази в США в статті 104 (d) встановлюють, що суддя має скеровувати процес таким чином, щоб присяжним у жодному разі не було представлено докази, які є недопустимими [7].

Вплив недопустимих доказів на переконання як присяжних, так і професійних суддів неодноразово знаходив підтвердження у дослідженнях різних науковців. Так, у 2005 році науковцями Корнельського Університету США було проведено дослідження, метою якого стала перевірка можливості професійних суддів та присяжних ігнорувати докази, які були ними ж визнані недопустимими. У результаті цього експерименту було встановлено, що на професійних суддів, як і на присяжних, недопустимі докази мають вплив і не можуть бути абсолютно проігнорованими чи «вичищеними з пам'яті» [8, с. 1254].

Професійний суддя у такому разі стає щитом для присяжних, і хоча недопустимий доказ може вплинути тією чи іншою мірою на його власне внутрішнє переконання, проте гіпотетично присяжні залишаються неупередженими.

І хоча у тому разі, коли в процесі судового розгляду присяжним все ж стає відома інформація, яка є недопустимою, наприклад з реплік сторін чи засобів масової інформації, завдання головуючого судді полягає у роз'ясненні недопустимості таких доказів та спонуканні присяжних до їх ігнорування. Проте в деяких ситуаціях, як стверджують науковці, таке роз'яснення може мати протилежний ефект і лише підсилити вплив недопустимого доказу на присяжних.

У зв'язку з вище представленими даними видається, що усунення присяжних від вирішення питання допустимості доказів є критично важливим, особливо під час вирішення питань, які допускають розсуд. Завдяки цьому внутрішнє переконання присяжних буде формуватись на підставі доказів, які є належними, достовірними та допустимими, що слугуватиме прийняттю ними справедливих та неупереджених рішень.

Не менш значний вплив на формування внутрішнього переконання присяжних мають докази, що стосуються судимостей обвинуваченого або скоєння ним інших правопору-

шень, що не є предметом цього кримінального провадження, а також відомості щодо характеру або окремих рис характеру обвинуваченого. КПК України встановлює правило, за яким ці відомості є недопустимими на підтвердження винуватості обвинуваченого у скоєнні кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 88 КПК України) [1].

Науковці, які досліджували це питання, стверджують, що представлення таких даних присяжним робить їх упередженими та схиляє до засудження обвинуваченого не за діяння, яке він скоїв, а за те, якою людиною він є [8, с. 1266]. І хоча присяжні присягають неупереджено брати до уваги лише досліджені в суді докази, виконання цього обов'язку виявляється на практиці значно складнішим, ніж може видатись на перший погляд. Нерідко і професійні судді самі піддаються впливу такої інформації, але на відміну від присяжних вони володіють спеціальними знаннями та досвідом, який допомагає мінімізувати її негативний вплив.

У рамках наявної в Україні моделі суду присяжних, коли професійні судді і присяжні разом приймають рішення як щодо факту скоєння кримінального правопорушення обвинуваченим, так і щодо призначення йому покарання, видається неможливим усунути присяжних від ознайомлення та оцінки інформації щодо особи обвинуваченого. Зважаючи на істотний вплив такої інформації на внутрішнє переконання присяжних, головуючий має жити певних заходів для попередження формування у присяжних упередженого ставлення до обвинуваченого і, відповідно, обвинувального ухилу під час прийняття дискреційних рішень.

Насамперед, значну роль відіграє момент представлення присяжним доказів, які стосуються судимостей обвинуваченого або скоєння ним інших правопорушень чи таких, що негативно характеризують особу обвинуваченого. Якщо така інформація стане відомою присяжним на початку судового розгляду, коли ними ще не були досліджені інші докази і не сформувалось певне переконання щодо факту скоєння кримінального правопорушення обвинуваченим, то ризик негативного впливу такої інформації, очевидно, значно зростає.

А.Р. Туманянц також вважає, що істотне значення в суді присяжних має порядок дослідження доказів. Він має бути розрахований на краще сприйняття, з'ясування присяжними обставин кримінального провадження, щоб присяжні могли усвідомити весь обсяг доказової бази, який потім їм належить оцінювати. Порядок дослідження доказів у суді має бути побудований таким чином, щоб у присяжних створилося цілісне уявлення про обставини, які підлягають доведенню у справі [9, с. 285].

Іншим інструментом, який сприятиме формуванню неупередженого ставлення присяжних до обвинуваченого, є роз'яснення головуючого. КПК України встановлює право присяжних звертатись за роз'ясненнями правових питань до головуючого, проте закон не обмежує головуючого у наданні

таких роз'яснень і з власної ініціативи. Так, у разі якщо інформація про попередню судимість озвучується стороною під час судового розгляду, головуючий має роз'яснити присяжним, що така інформація не може слугувати доказом скоєння обвинуваченим іншого кримінального правопорушення, окрім винятків, які встановлені ч. 2 ст. 88 КПК України.

Висновки з цього дослідження. Зважаючи на вищевикладене, видається, що дискреція присяжних піддається більшому впливу суб'єктивних факторів, ніж дискреція професійних суддів. Це створює ризики формування їх внутрішнього переконання на підставі доказів, які є недопустимими у кримінальному провадженні і, відповідно, прийняття не правосудного рішення. Також встановлено, що роз'яснення головуючого як професійного судді виступає субсидіарною підставою прийняття присяжними дискреційних рішень, у зв'язку з чим потребує належного фіксування під час судового розгляду.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України станом на 16 квітня 2018 року. 2012. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
2. Єдиний державний реєстр судових рішень URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Page/1>
3. Петров А.В. Правосознание присяжных заседателей как основание вынесения вердикта: моногр. / А.В. Петров Н.А. Полякова. М.: Юрлитинформ, 2010. 216 с.
4. Солодков А.А. Теоретичні основи та практика здійснення провадження в суді присяжних в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2015. С. 147–148.
5. Бернэм У. Суд присяжных заседателей. Моск. независ. ин-т междунар. права. М.: Изд-во МНИМП, 1995. 128 с.
6. Волоско І.Р. Дослідження доказів у суді присяжних. Підприємництво, господарство і право. 2016. № 8. С. 164–168.
7. Федеральні правила про докази в США. 1972. URL: <https://www.law.cornell.edu/rules/fre>
8. Wistrich Andrew J., Guthrie Chris, Rachlinski Jeffrey J. "Can Judges Ignore Inadmissible Information? The Difficulty of Deliberately Disregarding" (2005). Cornell Law Faculty Publications. Paper 20.
9. Туманянц А.Р. Прокурор у суді присяжних: участь у судовому слідстві Університетські наукові записки. Хмельницьк. ун-т упр. та права. 2005. № 3. С. 285–287.